

ӘОЖ 159.9

«АУТИЗММЕН АУЫРАТЫН БАЛАСЫ БАР ОТБАСЫЛАРДАҒЫ ЕРЛІ-ЗАЙЫПТЫЛАРДЫҢ НЕКЕГЕ ҚАНАҒАТТАНУШЫЛЫҒЫ» ТУРАЛЫ

Жаңбыр Гүлханым Алімжанқызы

gm.zhanbyrova@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Әлеуметтік ғылымдар факультетінің Психология мамандығының 3-курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі- Г.Ақымбек

Аталған ғылыми жұмыс Қазақстандағы аутизммен ауыратын балалары бар отбасындағы ерлі-зайыптыларға түсетін психологиялық қысымның әсерінен пайда болатын агрессивті және жүйкелік мінез-құлықтың алдын алу жолдарына талдау жасауға өте өзекті болып табылады.

Зерттеушілер ондаған жылдар бойы аутизм спектрі бұзылған (ASD) балалардың ата-аналарының психологиялық әл-ауқаты туралы зерттеулер жүргізіп, жаман нәтижелермен байланысты "стресстерді" анықтауға тырысты. Соңғы зерттеулер әдеттегі дамып келе жатқан балалардың ата-аналарымен немесе интеллектуалды бұзылыстары бар адамдармен салыстырғанда аутизмдік бұзылыстары бар балалардың ата-аналарында жағымсыз нәтижелерді көрсетті. Бұл балалардың ата-аналары, ерлі-зайыптылар бір-біріне жеткілікті уақыт бөлмейді, бұл олардың қарым-қатынасына одан әрі әсер етеді. Габдуллина Кристинаның ерте және жасөспірімдік жастағы аутизм мәселелерін зерттеуге арналған жұмысында елімізде әлі де болса мамандар арасында аутизм туралы ақпараттың, білімнің жетіспеушілігі байқалатындығы, осыған байланысты ата-аналар арасында аутизм диагнозы туралы ақпарат тарату, сәйкесінше, осы саладағы мәселелерді шешу жөнінде мемлекеттік қолдаудың қажеті екендігі айтылған болатын. [1]

Аутизммен ауыратын балалары бар отбасындағы ерлі-зайыптылардың некеге қанағаттанушылығын бағалау зерттеудің негізгі мақсат болып табылады.

Зерттеу әдістеріне зерттеу әдебиеттерін теориялық талдау, эмпирикалық ақпаратты жинау әдістері (сауалнама жүргізу) Неке қанағаттанушылығының тест-сауалнамасы (В. В. СТОЛИН, Т. Л. РОМАНОВА, г. П. БУТЕНКО), эмпирикалық материалды өңдеудің статистикалық әдістері (корреляциялық талдау) жатады.

Бұл тақырып аясындағы зерттеулер мен басқа да ұқсас жұмыстар аутизмі бар балалары бар отбасыларға үнемі қолдау бағдарламалары қажет екенін көрсетеді. Мұндай бағдарламаларға сұранысты анықтау, шешім іздеу және отбасыларға кеңес беру кіреді. Осындай бағдарламалардың нәтижелері бойынша стресс пен отбасылық жанжалдар азаяды деп күтілуде. Аутизмі бар балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларды қолдау бағдарламалары аутизм мәселелерін шешуге мамандандырылған орталықтарда немесе басқа психологиялық және кеңес беру қызметтерінде топтық және жеке нысандарда жүзеге асырылуы мүмкін. [2]

Аутистік спектрдің бұзылулары бар балаларды тәрбиелеп отырған отбасылар көбінесе өздері проблемаға ұшырайды, баламен өзара әрекеттесу жолдары, оқыту әдістері, балалардың мінез-құлқын түзету туралы қажетті білім жетіспейді. Бір кездері қиын өмірлік жағдайға тап болған ата-аналар қатты стрессті бастан кешіреді, депрессия, ашуланшақтық, балалармен қарым-қатынаста айқындық, үмітсіздік пайда болады. [3]

Достық байланыстар жойылып, отбасы оқшаулана бастайды. Мұндай жағдайларда ересектер де, балалар да қолдау мен көмекке мұқтаж, оны баламен және оның отбасымен қандай-да бір жолмен араласатын барлық мамандар бере алады және қамтамасыз етуі керек.[3]

Тиімді түзету жұмыстарының және АСБ бар баланың сәтті бейімделуінің ажырамас шарты-оның отбасымен жұмыс. Баланың дамуындағы бұзылулар, оның мінез-құлық проблемалары стресстің ең күшті көзі болып табылады және барлық отбасы мүшелерінің бейімделуіне әкеледі. Баланың ауру жағдайына бейімделу кезінде, әдетте, отбасылық қатынастардың бүкіл құрылымында өзгерістер мен деформациялар пайда болады: некедегі проблемалар, әлеуметтік оқшаулау артып, ата-аналардың психикалық ресурстары сарқылуда. Бұл жағдайда ата-ана стресске қарамастан өзінің ата-аналық функцияларын орындай алуы керек, сонымен қатар баламен жүргізілетін жұмыстың міндеттерін, кезеңдері мен түпкі мақсаттарын түсінуі керек.[3]

Мамандардың міндеті – АСБ бар балада өмірлік қажетті дағдыларды қалыптастыру, оларды іске асыру үшін тек маманмен өзара іс-қимыл кезінде ғана емес, үйде, мектепте және басқа да қоғамдық орындарда жағдай жасау. Бұл ата-аналардың стресс деңгейін едәуір төмендетеді және одан әрі түзету және дамыту жұмыстары үшін қажетті ресурстарды жасайды. Ата-аналармен жұмыс істеудің түпкілікті нәтижесі-бүкіл отбасының тәуелсіз бейімделген жұмыс істеуі, оның барлық мүшелерінің одан әрі өсуі мен дамуы.[5]

Зерттеу болжамы: Егер, Аутизммен ауыратын балалары бар отбасыларда отбасылық қатынастар мен психикалық денсаулық сапасы арасында маңызды байланыс бар болса, онда бұл отбасыларда ерлі-зайыптылардың некеге қанағаттанушылығы төмен болуы мүмкін.

Зерттеу жұмысы бірнеше кезеңнен тұрады:

Бірінші кезеңде жалпы аутизм туралы мәлімет жинақтап, әдебиеттер бойынша теориялық талдау жүргізілді. Теориялық талдауда аутизммен ауыратын баланы тәрбиелеп отырған ата-аналардың кездесетін мәселелері анықталды. Зерттеу болжамы жасалды.

Зерттеудің екінші кезеңінде осы ерекше баланың отбасындағы ерлі-зайыптылардың некеге қанағаттанушылық деңгейін анықтау мақсатымен эмпирикалық деректерді жинау жүргізілді.Әдістемені өткізу екі аутизммен ауыратын балаларды оңалту орталығында 23.11.2020 мен 28.11.2020,яғни бір аптаға созылды.

Үшінші кезеңде алынған деректерді өңдеу жүргізілді.Яғни ата-аналардан алынған әдістемелерген математикалық статистика жасалынды.

Зерттеудің төртінші кезеңі нәтижелерді талдау мен түсіндіруге арналды.Жұмыстың осы кезеңінде барлық зерттеу бойынша қорытынды жасалынды.

Зерттеу нысанының және әдістемесінің сипаттамасы

Жүргізілген зерттеуге 25-40 жас аралығындағы 30 ерлер мен әйелдер қатысты. 20-сы әйел,10-ы ер адам. 10 әйел мен 5 ер адам ауыратын баланың ата-аналар,қалған 10 әйел мен 5 ер адам сау баланы тәрбиелеп отырған ата-аналар. Қатысушылар психологиялық ерекшелігі бар балалармен жұмыс орталығында, сонымен қатар балабақшада кездейсоқ таңдалып алынды.

Әдістеме: Неке қанағаттанушылығының тест-сауалнамасы (В. В. Столин, Т. Л. Романова, г. П. Бутенко). Тест некеге қанағаттанушылық- қанағаттанбаушылық дәрежесін жедел диагностикалауға арналған. Сауалнама-бұл әртүрлі салаларға қатысты 24 мәлімдемеден тұратын бір өлшемді шкала: өзін және серіктесін қабылдау, Пікірлер, бағалау, көзқарастар және т.б. Әр тұжырымға жауаптың үш нұсқасы сәйкес келеді:

А – дұрыс;

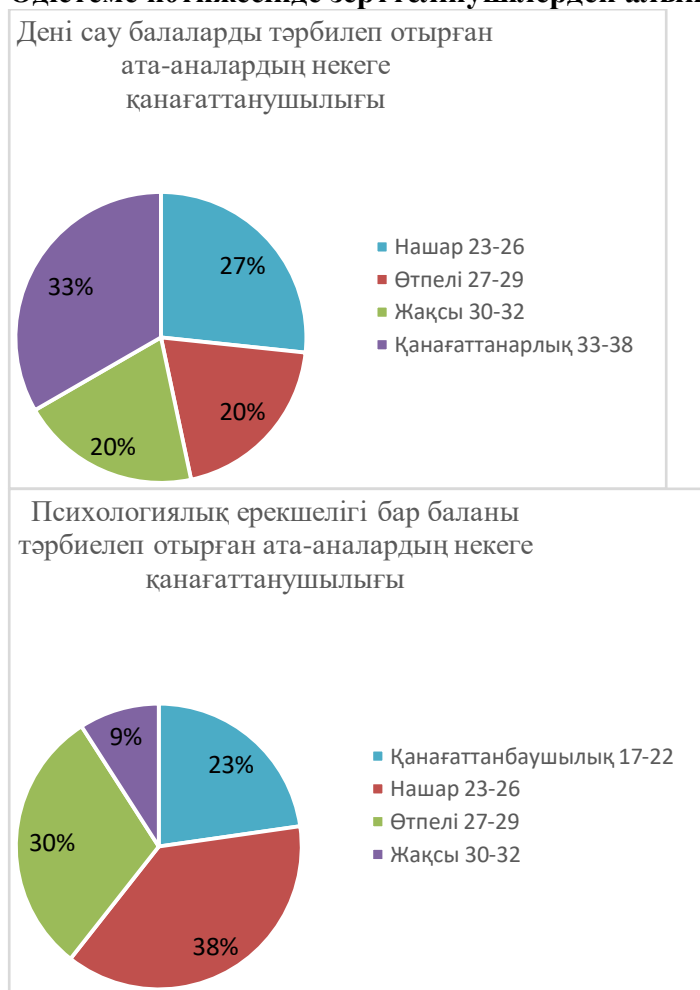
б – жауап беруге қиналамын;

в – дұрыс емес.

Қатысушыларға әр мәлімдемені мұқият оқып, жауаптардың біреуін таңдау ұсынылады. Сыналушы таңдаған жауап нұсқасы кезінде (а, б немесе в) баллондардың белгілі баллмен есептеледі (2; 1; 0). Әрі қарай, барлық жауаптар бойынша жалпы балл есептеледі.

Жоғары балл некеге қанағаттану туралы айтады. 0-16 балл-мүлдем қанағаттанбайды; 17-22-қанағаттанбайды,.; 23-26-нашар;27-29-өтпелі; 30-32-жақсы; 33-38-қанағаттанады; 39-48 – абсолютті қанағаттанушылық. Бұл әдіс қолданыстағы неке қатынастарының суретін көрсетіп қана қоймайды, сонымен бірге субъективті әлемді оның барлық күрделілігінсіз түсінуге мүмкіндік береді.

Әдістеме нәтижесінде зерттелінушілерден алынған баллдар

1-сурет

2-сурет

Әдістеме нәтижесі бойынша дені сау балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналардың некеге қанағаттанушылығы (1-сурет) психологиялық ерекшелігі бар баланы тәрбиелеп отырған ата-аналардың некеге қанағаттанушылығына (2-сурет) қарағанда басымырақ.

Яғни, некеге қанағаттанушылық сауалнамасын жүргізуден алынған нәтиже бойынша, дені сау балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналардың 33%-нда некеге қанағаттанушылық жоғары деңгейді көрсетсе, 20%-нда жақсы, 20%-нда өтпелі, 27%-нда нашар нәтижені көрсетті.

Ал, психологиялық ерекшелігі бар баланы тәрбиелеп отырған ата-аналардың 23%-нда некеге мүлде қанағаттанбаушылық көрсетсе, 38%-нда нашар көрсеткішті көрсетті. Тек 9% ата-аналарда ғана некеге қанағаттанушылық жақсы деңгейде.

Яғни, Столиннің некеге қанағаттанушылық әдістемесі дені сау баланы тәрбиелеп отырған ерлі-зайыптылар мен психологиялық ерекшелігі бар балаларды тәрбиелеп

отырған ерлі зайыптылардың некеге қанағаттанушылығында айырмашылық бар екендігін көрсетті.

Қорыта келе, аутист балалары бар отбасыларға өмір салтын өзгертуді және отбасылық жанжалдарды шешуді жоспарлаудың маңызы зор екенін түсіндік. Осы және басқа да зерттеулер отбасыларға психикалық денсаулығын жақсарту және адамдармен тиімді қарым-қатынас жасау үшін тұрақты бағдарламалар қажет екенін көрсетеді. Біріншіден, отбасылардағы проблемаларды анықтау және аутизм орталықтарында үнемі кездесулер мен бағдарламалар өткізу және психологиялық зиянды азайту мақсатында аутист балалары бар отбасылардағы отбасылық жанжалдарды шешуге және психикалық денсаулықты жақсартуға тікелей көзқараспен кеңес беру.

Қазіргі уақытта ата-аналармен жұмыс жасау үшін көптеген психотерапиялық бағдарламалар ұсынылады, оларда топтық психотерапияға үлкен орын беріледі. Оның мақсаты дамуында проблемалары бар балалардың отбасыларында қолайлы психоэмоционалды климат құру, ата-аналарды жас және арнайы психология туралы біліммен қаруландыру. Бұл жағдайда келесі міндеттер бөлінеді: ата-аналардың оң өзін-өзі бағалауын қалыптастыру, алаңдаушылықты жою; өзін-өзі талдау дағдыларын дамыту және толық өзін-өзі көрсетуге кедергі келтіретін психологиялық кедергілерді жеңу; ата-аналардың санасында оң көзқарасты қалыптастыру; ата-ана-бала қарым-қатынастарын оңтайландыру; ерлі-зайыптылық қатынастарды үйлестіру; мінез-құлықтың коммуникативтік нысандарын жетілдіру; қоршаған әлеммен барабар қарым-қатынас жасау дағдыларын қалыптастыру.[2]

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Лещенко, С. В. Аутизм у детей: причины, виды, признаки и рекомендации родителям / С. В. Лещенко. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 48 (234). — С. 253.
2. Волкмар Ф.Р., Вайзнер Л.А. Аутизм: Практическое руководство для родителей, членов семьи и учителей. Екатеринбург: Рама Паблишинг, 2014.
3. Vaio J. et al. Распространенность расстройств аутистического спектра среди детей в возрасте 8 лет — сеть мониторинга аутизма и нарушений развития, 11 сайтов, США, 2014. *Mmwr Surveillance Summaries*, 2018, vol. 67, no. 6, PP. 1-23.
4. Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Аутичный ребенок. Пути помощи. М.: Теревинф, 2010. 288 с.
5. Разживина М.И. Компетентностный ресурс в деятельности клинического психолога при работе в детских реабилитационных учреждениях [Электронный ресурс] // *Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие: сетевой журн.* 2013. № 1. Режим доступа: <http://humjournal.rzgmu.ru/art&id=21>